

Kriza od leta 2008 je kriza enostranskega inoviranja: Izbrani problem in vidik obravnave

Matjaž Mulej

Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta
e-pošta: mulej@uni-mb.si

Prav v dneh, ko ob koncu januarja 2010 to pišem, poteka v švicarskem Davosu Svetovni gospodarski forum. Dnevni tisk poroča, da se ga udeležuje več kot 2500 političnih in gospodarskih voditeljev iz več kot devetdesetih držav. Poroča tudi, da je srečanje letos v znamenju razprav o reformah oziroma reguliranju bančnega sektorja po svetovni finančni in gospodarski krizi. Po njem je slovenski predsednik prof. dr. Danilo Türk poudaril, da je treba pohiteti z novimi rešitvami za izhod iz krize. Treba bi bilo spodbuditi pospešena vlaganja, tudi z novimi lastniškimi vstopi, intenzivno iskati nove trge, se lotiti sprememb, denimo k večji prilagodljivosti delavcev za iskanje novih vrst zaposlitev in novih tehnologij. Potrebno je pač hitro prilagajanje. Nekaj dni pred tem srečanjem je prof. dr. Miroslav Rebernik z Inštituta za podjetništvo in management malih podjetij Ekonomsko-poslovne fakultete Univerze v Mariboru med novimi spoznanji iz raziskave *Global Entrepreneurship Monitor* javnosti sporočil, da v Sloveniji kritično primanjkuje inovativnih podjetnikov.

Na podlagi predsednikovega govora ter številnih drugih objav v Sloveniji in v tujini, ki zadevajo krizo od leta 2008, kaže, da avtorji premalo upoštevajo naslednja spoznanja:

- »Problemov ni mogoče rešiti z zavestjo, zaradi katere so nastali, ampak z novo.« Ta stavek pripisujejo Einsteinu. Cenijo in navajajo ga, a se ga odločilni ljudje ne držijo.
- Kriza ni nastala v letu 2008, ampak se je tedaj le pojavila. Vzroke je treba iskati v praksi več zadnjih desetletij, skoraj dveh stoletij inovativne industrijske družbe.
- Glede na svoje mednarodne funkcije bi avtor tega dela moral vedeti, ali bi prireditelji Svetovnega gospodarskega foruma upoštevali, da globalni problemi sorazmerno novega tipa zahtevajo celovitejše rešitve od dosedanje prakse in da bi zato morali povabiti med govornike, morda celo med osrednje, na omenjenem forumu teoretike in praktike celovitega ravnanja in inoviranja. Za tako vabilo ne vem, zelo verjetno ga vsaj Mednarodna federacija za

sistemske razmišljanje IFSR ni prejela. Njen generalni sekretar bi avtorja kot predsednika obvestil, če bi vabilo prispelo na sedež IFSR na Dunaju.

- Evropska unija ima namreč v svojih dokumentih tudi naslednji tekst:

'The Action Plan [First Action Plan for Innovation in Europe, 1996, based on Green Paper on Innovation, 1995] was firmly based on the 'systemic' view, in which innovation is seen as arising from complex interactions between many individuals, organizations and environmental factors, rather than as a linear trajectory from new knowledge to new product. Support for this view has deepened in recent years.'

Tabela 1: *Sistemske razmišljanje o invencijsko-inovacijsko-difuzijskih procesih po definiciji EU (2000, 6).*

- Če krize ni mogoče reševati z miselnostjo in metodami, zaradi katerih je nastala, jo je treba reševati z invencijsko-inovacijsko-difuzijskimi procesi, ki tvorijo inoviranje.
- Inoviranja je bilo v območjih sveta, na katerih je kriza izbruhnila, v zadnjih, skoraj dveh stoletjih ogromno, toda bilo je enostransko – usmerjeno zgolj v tehnično-tehnološko prenovo poslovanja in drugih vidikov življenja, ne da bi upoštevali, da je nujno inovirati družbeno-gospodarski in sociološko-psihološki okvir življenja.

Tako so odločilni ljudje premalo pripravljene upoštevati jedro sedanje krize, ki se ne omejuje na finance, banke in obnovo povpraševanja po izdelkih, ampak gre za to, da potrebe ljudi v izobilju niso več enake kot v desetletjih pomanjkanja. V izobilju ambicije ljudi s kupno močjo niso več preprosto v kupovanju, ampak so zahtevnejše.

Bistvo danega stanja človeštva, planeta Zemlje in vsakogar od nas danes

Premislek za ta zapis črparam iz veliko knjig in našega raziskovanja. Nimam prostora, da jih spodobno navedem; vse so javne. Njihov skupni imenovalec glede ugotavljanja položaja povzemam v naslednjem besedilu. Izteka se obdobje industrijske miselnosti, ki je prevladala, ko je bilo ljudi in porabe naravnih virov za droben delček sedanjega obsega. V nekaj stoletjih je dala veliko razvoja in še več uničenja nujnih naravnih pogojev za obstoj človeštva. Ni bila napaka, ampak normalna razvojna faza človeštva, a njej koristni učinek je minil. Vsaj zadnja tri desetletja trošimo tako, da hitro zmanjkuje neobnovljivih naravnih virov, pitne vode, čistega zraka, obdelovalne zemlje ... Podnebje se spreminja v razmere, v katerih sedanja civilizacija ljudi ne bo mogla preživeti. Če se bo zrak še naprej segreval – zaradi prevelike porabe premoga, nafte in plina, se bodo še naprej topili ledeniki na Severnem tečaju in bo naraščanje morja morda več ljudi, kot jih zdaj živi v Evropi in Severni Ameriki, prisililo, da se preselijo v notranjost, ki pa je ali prenaseljena ali neuporabna. Topljenje ledenikov na Tibetu lahko ukine reke na indijski podcelini. Nadaljnji porast temperature lahko odmrzne permafrost na ruskem severu in pošlje v zrak milijarde ton metanovih plinov, ki onemogočajo človeško dihanje.

Posledice enostranskega ravnanja in zato navideznega inoviranja namesto celovitosti so torej grozljive, globalizacija enostranskih podjetniških in državnih odločitev in ukrepov brez globalnih pravnih političnih organov pa jih spreminja iz nekoč lokalnih v take, da zadevajo vse in jim nikjer ni mogoče pobegniti. Mednarodno in državno pravo ne zadoščata, ker ne moreta zajeti in rešiti skupnih problemov vsega človeštva, saj nista naddržavna in ju države upoštevajo ali pa ne.

Tehnološko so vsi, tukaj skrajno na kratko povzeti problemi, z današnjim znanjem o proizvodnji – industrijski in prehranski – ter urejanju družbenih odnosov rešljivi, brž ko odločilni ljudje in organi pristanejo – na globalni svetovni ravni, ne le v posamični državi – na spremembo lastnih navad. Pravzaprav morajo nehati sovražiti lastne otroke in vnuke ter povzročati samomor človeštva, kar je izvedljivo, če njihove vrednote, kultura, etika in norme to omogočajo. Problem ni tehničen, ni v znanju; je v volji vplivnih, svetovno vplivnih.

Ali si bomo nehali žagati zeleno vejo, od katere in na kateri živimo, in zato spremenili navade iz zadnjih nekaj stoletij, ali pa bomo zaradi sebe izumrli kot človeštvo, ne le kot posamična skupina kakor nekoč v zgodovini, vsaj kot dana civilizacija. Ne gre več za sonaravni razvoj, v katerem ima tako imenovani razvoj prednost pred naravo, ampak za takega, v katerem upoštevamo naravne omejitve. Nimamo torej več pravice govoriti o delitvi sveta na razvite deleže in deže v razvoju, ampak gre povsod le še za deže v propadanju.

Tri mogoče poti naprej

Kot človeštvo imamo zato tri možnosti:

1. Nadaljevati po dosedanji poti vedno večje proizvodnje, kot da je naravnih virov neskončno veliko in planet Zemljo lahko povečamo, kar žal ne gre. Tako bomo svojim vnukom, morda pa že otrokom, prepustili umirajoč planet namesto prijetnega življenja.
2. Ukrepati, kot to počnejo vlade in velika podjetja, odkar se krize zavedajo, a jo štejejo zgolj za finančno in nepremičninsko, morda za gospodarsko, ne pa za splet podnebne, naravne, pravne, sociološke, psihološke in ekonomske: premikajo stole na palubi Titanika, ki se bliža ledeni gori v megli, namesto da bi korenito spremenili smer potovanja. Planet Zemlja bo zato umrl morda malce pozneje, a vendar.
3. Sprejeti moramo, da smo ljudje in naše gospodarstvo del narave in ne nasprotno, narava pa zahteva dolgoročno in celovito ravnanje, ki ga je čikaška šola neoliberalizma onemogočala dolga desetletja. Onemogočali so ga že prej, odkar je prevladala ozka specializacija brez dovolj sodelovanja in je nehala veljati zahteva Adama Smitha, da mora gospodarstvo temeljiti na popolni preglednosti, na lokalnem trgu brez monopolov ter brez delniških družb in družb z omejeno obveznostjo, kajti one ločujejo pravice od obveznosti, za katere bi lastniki vedno morali zagotavljati izključno osebno. Je svojstven pionir družbene odgovornosti (podjetij).

Kdor ne razmišlja dolgoročno, težko vidi, da nas lahko reši samo tretja varianta. Živimo pač kot v zamašeni steklenici, v kateri se število prebivalcev podvoji – v npr. eni uri – vsako minuto. Pet minut pred koncem je zato prostora še veliko, minuto pred koncem še za polovico. Lahko smo samo toliko brezskrbni kot tisti, ki je z nebotičnika padel in pri prvem nadstropju še živi, vendar se ne more ustaviti pred uničujoče trdimi tlemi.

Kaj naj torej storimo?

Potrošniška družba se mora inovirati v varčevalno družbo. To zahteva strukturne spremembe. Druga možnost je propad. Ker znamo trgovati, ne potrebujemo več vojn. Znamo se spoštovati, zato ne potrebujemo porabe, katere smisel je zgolj razkazovanje – da ne znamo razlikovati resničnih potreb od navideznih, ki onemogočajo mirno in zdravo življenje. Mnoge sociološko-psihološke potrebe so ekonomsko in biološko nesmiselne. Kot človeštvo smo se zmogli razviti od nomadskih plemen do industrijskih držav z atomskim orožjem pa vse do planetarne civilizacije in spoznanja, da živimo na omejenem planetu z omejenimi viri. Imamo lokalne, nacionalne in mednarodne tipe vprašanj in organov, nimamo pa svetovnih z nadnarodnim pravom. Zavest človeštva se korenito spreminja. Dojemamo, da ne moremo napraviti vsega, kar hočemo, in to, da imamo več skupnega kot razlik, saj smo vsi ljudje. Če to spoznanje in zavest ter čustvo, imenovano etika soodvisnosti, uveljavimo, bodo

naši otroci in vnuki živeli srečno, sicer pa na umirajočem planetu Zemlji.

Torej ne gre preprosto za finančno krizo, opazno v pomanjkanju povpraševanja, v enostranskem in kratkoročnem ravnanju bančnikov namesto celovitega. Gre za preživelost družbeno-gospodarskega koncepta. Je pa ustvaril tudi veliko znanosti in tehnike ter tehnologije, da si z njo zmoremo ustvariti novo prihodnost, če le hočemo. Namesto porabe, ki ne upošteva narave in njenih omejitev ter se z njo uničujemo, moramo uporabiti sonaravne zamisli, vrednote, tehnike in tehnologije. (Če bi ZDA uporabile denar za znane tehnologije za obnovljive vire energije namesto za vojno za nafto v Iraku, bi je imele doma več kot dovolj.)

Odrpito vprašanje je le, ali se bomo za tako korenito inovacijo samih sebe odločili pravočasno in dovolj celovito, ne le v posamični tematiki, npr. bančni ali pri proizvodnji avtomobilov, pa še to zastarelih, po ne več nujnih tehnologijah namesto po novih, sonaravnih.

Literatura o tem, kaj in kako naj storimo, obstaja. Tukaj z njeno pomočjo le na kratko zbadamo, da bi spodbudili hiter nastanek politične volje. Znanje obstaja in se nenehno krepi. Poti nazaj in v enako kot doslej ne moremo uporabiti, ker smo že na vrvi nad propadom.

Noben specialist nobene posamezne stroke ni odveč niti samozadosten. Medstrokovno ustvarjalno sodelovanje je jedro vsake demokracije, ne preglasovanje. Ko je šlo za preživetje med svetovno vojno, je bil tako hiter prehod od ozke specializacije in samozadostnosti izvedljiv, sicer nacistov in fašistov ne bi premagali in umirali bi še nadaljnji milijoni ljudi. Zdaj gre za podobno nevarnost in za podobno inovacijo, kajti podnebne spremembe avtorji, od katerih se učim za ta prispevek, primerjajo z atomsko vojno. Če izbruhne, poti nazaj v normalno življenje sodobne civilizacije ni več. Seveda je taka nagla in korenita sprememba težka, a alternativa je konec, kar je veliko težje sprejeti, upam.

Znanje obstaja in se razvija. Toda vsi, ki se ukvarjamo z inovacijskimi procesi, vemo, da moramo pričakovati ogromen odpor. Zoper tehnično-tehnološke inovacije, ki so bile tako korenite kot npr. železnica in avto, je bilo veliko odpora, zoper družbene inovacije, kot so npr. demokracija in obvezno javno šolstvo, je bilo odpora še več. Vgrajeni interesi so bili vedno podlaga za dokazovanje proti naprednim spremembam, češ da bodo vodile v gospodarske težave in družbeni nered. Podobno je bilo z odporom zoper pobude, da naj varujemo naravo, kot da s tem ne varujemo samih sebe. Odpor je privedel tako daleč, da celovita prenova danega družbeno-gospodarskega sistema ni več ena izmed izbir, ampak nuja. Učinkovitejše, pravičnejše ter bolj ali celo povsem sonaravno gospodarsko in družbeno ter osebno življenje ne vodi v gospodarski polom, ampak iz njega.

Wall Street in podobni centri finančne oblasti, močnejši od držav, koristijo samo drobcu človeštva, ne ljudem. 85 odstotkov ljudi je še pred sedanjo krizo živelo z manj kot šestimi dolarji na dan. Indijska rupija ima sicer doma precej večjo kupno moč kot v tujini, a meja revščine na vasi je uradno pri manj kot desetih dolarjih mesečno, v mestih pa le 30 odstotkov višje.

Bruto domači proizvod, po katerem se ravna industrijsko gospodarstvo, ne pove veliko o uspehu in produktivnosti, še manj o srečnosti in sonaravnosti življenja ljudi, ampak samo o obsegu poslovanja in stroških (prometna nesreča je po njem bolj koristna kot pridelava solate na domačem vrtu). Zamenjati je treba takšno merilo za bolj smiselno. Angleški *New Economic Foundation* predlaga Indeks srečnega planeta; nad ulomkovo črto uvršča zadovoljstvo z življenjem in pričakovano trajanje življenja v zmožku, pod njo pa ekološki odtis. Po njem je najslabša med 178 državami Zimbabve, Rusija je 172., ZDA so 150., podobno slabo so se odrezale tudi druge industrijske države, na prvo mesto se uvršča otok Vanuatu. Podobnih novih meril je danes veliko. Pomembna so, ker se po njih ravnamo, saj se z njimi merimo. Resnično merilo bogastva je torej življenje, ne denar. Najpomembnejše oblike kakovostnega življenja nimajo cene in jih ni na trgu, pa če smo ga doslej šteli za vsemogočnega. Gre za zdrave in srečne otroke, ljubeče družine, skrbne skupnosti, lepo in zdravo naravno okolje. Resnično bogastvo vsebuje tudi marsikaj, kar ima notranjo umetniško, duhovno ali uporabno vrednost, ki je temeljnega pomena, da vzdržujemo razne oblike bogatega življenja. Nekatere zadeve imajo tržno ceno, druge nimajo. Mislimo na zdravo hrano, rodovitno zemljo, čisto vodo, čist zrak, skrbne odnose, ljubeče starše, vzgojo in izobraževanje, osrečujoče priložnosti pomagati, čas za premislek ipd. Zato moramo ustvariti gospodarstvo, ki izpolnjuje šest meril gospodarskega zdravja:

1. Omogočiti vsakomur zdravo, častno in smiselno življenje.
2. Uskladiti porabo ljudi z naravnimi sposobnostmi planeta Zemlje.
3. Gojiti povezave znotraj močnih in skrbnih skupnosti.
4. Spoštovati zdrava, na pravih utemeljena tržna načela.
5. Podpirati enakopravno in družbeno učinkovito porazdelitev sredstev.
6. Izpolniti demokratični ideal oblasti – vsak človek ima svoj glas.

12 ukrepov, ki jih predlaga eden od avtorjev, se glasi:

1. Preusmeriti pozornost gospodarske politike od skrbi za navidezno k skrbi za resnično bogastvo.
2. Odvzeti Wall Streetu nezasluzeni dobiček, saj tam ničesar ne ustvarjajo, in močno obdavčiti njihovo tatinsko kockanje ter ga kaznovati.
3. Vgraditi v tržne cene vse stroške, kajti zdaj resnično subvencioniramo uničevanje narave – pogojev za svoj obstoj.
4. V pravila podjetij vnesti popolno osebno odgovornost lastnikov.
5. Uvesti oblast državnih organov nad enostranskimi gospodarstveniki.
6. Ponovno zgraditi skupnosti, da bi dosegli lokalno samozadostnost glede temeljnih potreb.
7. Uporabiti politiko, ki močno daje prednost velikosti podjetij po meri človeka in v lasti lokalnih deležnikov.

8. Olajšati in z denarjem podpreti demokratizacijo lastništva, tako da deleže kupijo deležniki, ne le ozek krog delničarjev.
9. S politiko davkov in dohodkov podpreti enakopravno razdelitev bogastva in dohodkov.
10. Prenoviti pravila glede intelektualne lastnine, da bo mogoče poceni priti do informacij in tehnologije.
11. Prestrukturirati finančne storitve, da bodo služile drobnemu lokalnemu gospodarstvu.
12. Odvzeti bančnikom pravico do izdajanja denarja in to prenesti na federalno vlado.

Videti je utopično, a bo izvedljivo, ko bodo ljudje dojeli, da je kriza od leta 2008 le del ledene gore in informacija o pravem spletu kriz. Čas je za prehod od fevdalnega na tržni kapitalizem brez monopolov velikih podjetij in nacionalnih držav nad vsem. V dosedanem modelu je človeštvo pozabilo, da je s preostalo naravno soodvisno, ne nad njo. Če ne bomo v naslednjem desetletju zmanjšali izpustov ogljikovega dioksida za 80 odstotkov, ne bomo imeli kje živeti, kaj piti, kaj jesti in kaj dihati. Kako to rešiti tehnično, je v knjigah zapisano, tu ni prostora vse naštet.

Naj napišem še nekaj besed filozofom o vprašanju, kako vse to izvesti z vidika oblastnih struktur. Ni njihov predlog, naj ukinemo suverenost držav, je pa čas, da uvidimo, da je lahko samo lokalna in mednarodno dogovorna, torej zmore razrešiti samo del res temeljnih vprašanj. Ne zmore, kot kažejo izkušnje, tistih najbolj osnovnih za vse človeštvo, kot so: svetovni mir, konec lakote na svetu, konec gospodarske nadvlade nad večino ljudi, nepismenosti, bolezni, samostojna svoboda ljudi. Svetovna federacija s svetovno vlado, a seveda s poštenim in celovitim vodstvom pod nenehnim nadzorom, da ne bi bilo doslej običajnih zlorab oblasti, bi morala prevzeti teme, za katere so državni in mednarodni organi premalo pravno močni ter sposobni dati prednost dolgoročnim in široko vplivnim interesom pred kratkoročnimi in ozkimi. Nekaj naddržavnih federacij že deluje, in to kar uspešno.

Da bi vse to uspelo tudi na osebni ravni, predlagamo, da se načelo družbene odgovornosti z etiko soodvisnosti in ustvarjanjem kot osrednjo vsebino človeškega življenja ter s skrajšanim delovnim časom uveljavi kot splošna praksa namesto doslej običajnih ambicij iz časov navidezno namesto celovito inovativne družbe. Za osebne prejemke ponavljamo predlog iz pred 22 let: vsak človek je delničar celotne družbe, da ima minimalni dohodek po USOP, vsak zaposleni je delničar organizacije, v kateri dela, po načelih zadrug iz Mondragona in ESOP ima plačo za redno delo in inovacijski dohodek, kadar je koristno ustvarjal.

Sedanja kriza – nuja inoviranja vrednot k družbeni odgovornosti

Vrednote vplivnega človeka izražajo njegov čustveni odnos do dileme, kaj je prav ali narobe, kaj je pomembno in ne; so soodvisne s strokovnostjo. Pritegnejo ljudi,

postanejo kultura skupine. Ko vplivajo na večino ljudi, so prevladujoča etika skupnosti. Iz etike nastanejo norme družbene skupine v pravni ali neformalni obliki. Njim se morajo vrednote ljudi prilagoditi. Vse šolstvo in praksa oblikujeta vrednote, od njih je odvisno, kako uporabimo stroko. Kako to velja zdaj?

Francoska revolucija je dala etiko sodobne družbe: enakost, bratstvo, svoboda. A. Smith za njeno gospodarstvo pravi: moralna čustva so podlaga: popolna osebna odgovornost lastnikov, javnost poslovanja, soodvisnost, trg brez monopolov; to je bistvo liberalne ekonomike. Čikaška šola neoliberalizma je njeno nasprotje, vodi v sodobna krizna stanja. Pot iz njih kaže sodobna etika □ etika soodvisnosti.

Kriza, ki se je pojavila, ne pa nastala leta 2008, daje Einsteinu prav: Problemov ne rešujemo z miselnostjo, ki jih je povzročila. Sedanji državni ukrepi po vsem svetu so kot prestavljanje stolov na Titaniku, ko se bliža ledeni gori, namesto korenitega zasuka v novo smer k etiki družbeni odgovornosti (DO). DO po mednarodni definiciji pomeni za podjetja prostovoljno ukinitvev zlorabe sodelavcev, poslovnih partnerjev, širše družbe in narave – pogojev za obstoj človeštva naše civilizacije; DO inovira definicijo lastnine. Po starorimskem pravu ta daje pravico do uporabe in zlorabe; slednja mora odpasti, če naj preživimo ter pustimo svojim otrokom in vnukom planet, na katerem je mogoče živeti. Znotraj podjetij je v managementski literaturi in praksi to že sprejeto: govori o lastnikih procesov – podrejenih, odgovornih za dani del poslovanja. Imajo pravico do uporabe brez zlorabe. Sedaj se ta etika – iz eksistenčnih razlogov človeštva – širi na celotna podjetja z lastniki vred ter na vse preostalo gospodarstvo in družbo.

DO je nujna inovacija etike, da bi preživel, saj je po l. 1945 človeštvo naraslo za 2,5-krat, poraba naravnih virov za 7-krat, planet Zemlja pa ne more rasti in naglo postaja opustošen. Znanje, ki je v tem času nastalo, omogoča rešitev za vse probleme, če inovacijo navad dovoli etika najvplivnejših – sedanjih (ob)lastnikov. So smrtni sovražniki svojih otrok ali vsaj vnukov: uveljavljajo požrešnost namesto potreb, enostranskost namesto primerne celovitosti obnašanja. DO je nujno podpreti lokalno in globalno.

Naravnih virov zmanjkuje zaradi nepotrebne porabe. Krepko moramo inovirati navade, ne le izdelkov in procesov, kajti: SMO DEL NARAVE, ne nad njo ali zunaj nje. Smisel znanosti in njene uporabe v gospodarstvu in drugi družbeni praksi je: SREČNOST, ŽIVLJENJE, NE OBSEG POSLOVANJA. Od merjenja uspeha z BDP, po katerem je koristen, kdor uničuje naravo ali pošlje veliko ljudi v bolnico ali v vojno, saj povzroča porast obsega tržne menjave, ne pa tisti, ki sam pridelava svojo hrano, moramo preiti na DO □ zadostno in potrebno CELOVITOST, VKLJUČNO S SONARAVNOSTJO. S starimi vrednotami, kulturo, etiko ter normami iz časov pomanjkanja in malega števila ljudi si v sodobnih razmerah IZOBILJA kopljemo GROB, in to naglo.

Odpirajo se ZATO pomembna vprašanja, bolj etična kot strokovna, npr.:

- Če življenjski standard ZDA ni primeren za planet Zemljo, kateri pa je?

- Če planet Zemlja prenese eno milijardo ljudi, kdo in kaj bo napravil z drugimi?
- Če v imenu izbire za kupce potujejo po svetu milijoni ton hrane in pijače, kdo in kako bo dosegel etiko, da sta varčnost in lokalna proizvodnja pomembnejša, zastrupljanje hrane, vode in zraka zato nepotrebno, enako ogromen je del porabe fosilnih virov energije?
- Če smo od majhnih plemen prešli na narode in mednarodne odnose, kdaj in kako bomo napravili naslednji korak – dodali svetovno vlado poleg lokalnih, državnih in mednarodnega prava, a z zelo omejenim naborom tem in pristojnosti ter z veliko pozornosti, da ne postanejo oblastniki samovoljni, enostranski in birokratski?
- Kako bomo imeli dovolj hrane in pitne vode ter čistega zraka, če v imenu kratkoročnega dobička rastejo mesta na njivah, za kmetijstvo, tovarne, promet in ljudi izginjajo zaloge vode in (pra)gozdovi, pašniki postajajo popasene površine, zato puščave?
- Kako bomo dosegli – lokalno in kot človeštvo – prevlado dolgoročnega in širokega razmisleka in ravnanja nad kratkoročnim in enostranskim/pristranskim?

Teorija sistemov je nastala kot etika celovitosti zoper pretirano specializacijo, zahteva interdisciplinarno sodelovanje, da bo manj usodnih spregledov – napak vse do svetovnih vojn. Ozki specialisti so njo in kibernetiko uporabili na svojih področjih; to je dobro, a manjka sodelovanja, ki bi vodilo k več celovitosti. Dodajmo jo v študij vseh strok in dosežimo sodelovanje različnih specialistov med seboj. Metode za to so, a volja, etika? Čas mineva usodno hitro.

Sklepna misel

Poslovanje in proizvodnja sta seveda nujna, a morata biti skladna z razvojnim ciklom potreb. Marketing ga pozna, makroekonomija pa, kot kaže, ne. Izobilje ni le lep cilj, ampak tudi slepa ulica nekdanjega pojmovanja potreb. Inovirati moramo torej pojmovanje, vrednote, kulturo, etiko, norme. Brž ko seže pojmovanje družbene odgovornosti čez ozke meje dobrodelnosti v poštenost brez zlorabe sodelavcev, poslovnih partnerjev, širše družbe in narave, ni draga. Torej ni res, da se ne splača začeti, četudi ne začno vsi hkrati. Druge poti iz krize družbe inoviranja in izobilja ne vidim.